

POPART (ca. 1950)

Vanaf het midden van de 20^e eeuw werd de westerse wereld overspoeld door een welvaartsgolf. De massaproductie, de media en de reclame zorgden voor een kritiekloze consumptie waardoor een proces van uitschakeling van de eigen creativiteit, en een vervreemding t.o.v. echtheid en zuiverheid ontstond.

Een aantal Britse kunstenaars poogden de maatschappij wakker te schudden en tot bezinning te brengen door in hun kunst gebruik te maken van de door hen veroordeelde *populaire consumptieartikelen*.

Het is twijfelachtig aan te nemen dat deze aanvankelijk nobele doelstelling de ontwikkeling van de popart (= popular art) is blijven bezielen aangezien deze beweging uiteindelijk zelf uitgroeide tot een consumptiekunst, vooral in de VS.

Het was dan ook niet verwonderlijk dat de popart, door alle realiteit van media en consumptiemaatschappij tot middel van kunst te kiezen, de (conventionele) kunstliefhebber behoorlijk tegen de schenen schopte. In die zin kan popart dan ook, na *dada*, beschouwd worden als een soort *antikunst* die de grenzen tussen leven en kunst en tussen kitsch en kunst deed vervagen, en die bewust *anti-esthetisch* gericht was.

- figuratief
- onderwerp is de alledaagse omgeving met zijn reclame en consumptie
- verwerking zoals bij de reclame, film, televisie, affiche, ...
- collageachtig uiterlijk
- gebruik van onpersoonlijke, machinale druktechnieken
- felle, opdringende kleuren
- eindeloze herhalingen

Richard Hamilton (1922-)

Toen deze Britse kunstenaar samen met de groep 'Independent' in 1956 de tentoonstelling 'This is Tomorrow' organiseerde, werd hiermee de aanzet gegeven tot de Britse popart. Op deze expositie toonde Hamilton zijn eerste *popcollage* 'What Is It that Makes Today's Homes so Different, so Appealing?'

What Is It that
Makes Today's
Homes so
Different, so
Appealing?
1956, Hamilton,
Kunsthalle,
Tübingen

**'JUST WHAT IS IT THAT MAKES TODAY'S HOMES SO DIFFERENT, SO APPEALING?',
1956, RICHARD HAMILTON, KUNSTHALLE TÜBINGEN**

IN DEZE COLLAGE, EEN TWEEDIMENSIONALE SAMENSTELLING VAN ALLERLEI RECLAMEMATERIAAL UIT TIJDSCHRIFTEN, VOERDE HAMILTON DE POPULAIRE CULTUUR TEN TONELE. DIT WERK BEHOORT OVERDUIDELIJK ZOWEL WAT BETREFT INHOUD ALS WAT BETREFT BEELDTAAL NIET THUIS IN DE REGIONEN VAN DE OFFICIËLE KUNST, MAAR VINDT HAAR OORSPRONG IN DE CONSUMPTIEMAATSCHAPPIJ.

EIGENSCHAPPEN VAN DE POPULAIRE CULTUUR	EIGENSCHAPPEN VAN DE OFFICIËLE KUNST
<ul style="list-style-type: none"> • POPULAIR, DUS VOOR EEN MASSAPUBLIEK • NADRUK OP CONSUMPTIEVE • VERGANKELIJK ASPECT • GOEDKOOP • MASSAPRODUCTIE • JEUGDIG UITZICHT • GRAPPIG, LUCHTIG EN SPEELS • ZINNENPRIKKELEND, EVENTUEEL SEXY 	<ul style="list-style-type: none"> • ELITAIR • - • EEUWIGHEIDSWAARDE • DUUR • UNIEK • - • ERNSTIG • -

IN DEZE COLLAGE ZIJN AL DE EIGENSCHAPPEN VAN DE POPART AANWEZIG :

DE VOLMAAKTE HE-MAN EN DE VROUWELIJKE SUPERSTAR, DIE OP NIET MIS TE VERSTANE WIJZE HUN KWALITEITEN AANPRIJZEN, LIJKEN REGELRECHT UIT EEN RECLAMEFOLDER TE ZIJN WEGGELOPEN. OOK DE HELE OMGEVING ADEMT EEN MATERIËLE SFEER. DIT IS ENERZIJD HET GEVOLG VAN DE ZEER GOED LEESBARE RECLAMEBEELDTAAL EN ANDERZIJD HET FEIT DAT ALLE ARTIKELEN ZO DUIDELIJK ALS IN EEN RECLAMEFOLDER WORDEN GETOOND. AL WAT BEGERENSWAARDIG WORDT BESCHOUWD IS AANWEZIG : BEHALVE DE SUPERBOY EN DE SUPERGIRL IS ER DE BANDRECORDER TE ZIEN DIE IN DE JAREN '50 IN MASSAPRODUCTIE WERD GEBRACHT. OP TAFEL STAAT EEN ONTZZETTEND GROOT CONSERVENBLIK MET HAM, ERACHTER PRONKT EEN GROOTBEELD KLEURENTELEVISIE DIE VOORLOPIG NOG LANG NIET BINNEN HET BEREIK LIGT VAN DE MASSA. TEGEN DE MUUR HANGT EEN UITVERGROTING VAN EEN OF ANDER STRIPBOEK DAT OP GROOT FORMAAT INSPEELT OP DE VERLANGENS EN VERWACHTINGEN VAN HET JEUGDIGE LEZERSPUBIEK. DAARNAAST ZIE JE OP EEN LAMPENKAP EEN GEWELDIG GROOT EMBLEEM VAN FORD, DIE IN 1956 TOT DE MEEST VERKOCHTE AUTO'S BEHOORDE. OOK DE HUISVROUW WORDT NIET VERGETEN: ER IS DE STOFZUIGER MET EEN EXTRA LANGE SLANG, DIE HET ZUIGEN VAN LANGE EN HOGE TRAPPEN DANIG ZAL VERGEMAKKELIJKEN. VERDER STAAT IN HET VERTREK MODERN MEUBILAIR, NIET ALLEEN MODERN VAN VORMGEVING MAAR WAAROP HET OOK, ZOALS DE UITKLAPBANK LAAT ZIEN, GOED TOEVEN IS. OOK BUITEN DE DEUR BLIJFT HET CONSUMPTIEKARAKTER GEHANDHAafd EN PRIJZEN LICHTRECLAMES ALLERLEI VERTIER AAN. ZONNEKLAR LAAT DIT WERKSTUK ZIEN WAARIN VOLGENS DE POPKUNSTENAAR HET HUIDIGE LEVEN VAN DAT VAN VROEGER VERSCHILT, EN WAARDOOR HET ZO AANTREKKELIJK WORDT.

Andy Warhol (1930-1987)

Green Coca Cola Bottles, 1962, Warhol

Marilyn Monroe, zeefdruk, Warhol

Campbell's Soup Can I, 1968, zeefdruk, Warhol

'MARILYN MONROE', ZEEFDUK, ANDY WARHOL

DE ONPERSOONLIJKE, KOELE EN MECHANISCHE MANIER VAN UITBEELDING WERD TOT HET UITERSTE DOORGEVOERD DOOR GEBRUIK TE MAKEN VAN TECHNIEKEN ZOALS FOTOGRAFIE EN ZEEFDUK[20].

EERST MAAKT WARHOL EEN FOTO VAN HET ONDERWERP, WAARVAN HIJ VERVOLGENS EEN ZEEFDUK MAAKTE, DIE HIJ DAN EIGENHANDIG BESCHILDERDE. VAN DIT RESULTAAT MAAKTE HIJ OPNIEUW EEN ZEEFDUK DIE HET MOGELIJK MAAKTE EINDELOOS HERHALINGEN AF TE DRUKKEN.

HIJ PLAATSTE ZIJN MODELLEN TEGEN EEN LEGE ACHTERGROND, REUSACHTIG GROOT EN IN SERIE WEERGEGEVEN, WAARDOOR IEDER PERSOONLIJK, INDIVIDUEEL EN EMOTIONEEL ELEMENT WERD UITGEBANNEN, EN DE MODELLEN TOT KOOPWAAR WERDEN VOOR EEN MASSAPUBLIEK.

DE AFGEBEELDE OBJECTEN VERKREGEN HUN *AANTREKKINGSKRACHT* NIET DOOR WAT ZE WAREN, MAAR *DOOR DE KLEURIGE MANIER VAN WEERGEVEN*.

JE ZOU KUNNEN STELLEN DAT WARHOL EIGENLIJK DE EERSTE AMERIKAANSE KUNSTENAAR WAS DIE OPNIEUW DE *PORTRETKUNST INTRODUCEERDE*, MAAR DAN EEN HEEL EIGENTIJDSE.

TOEN HIJ HET KLEURRIJKE PORTRET VAN MARILYN MONROE LIET ZWEVEN IN EEN BLAUWE ONEINDIGE HEMEL, CREËERDE HIJ DAARMEE EEN HEILIGE VAN DE ZESTIGER JAREN. EN TOEN HIJ DERGELIJKE PORTRETTEEN GING VERMENIGVULDIGEN, DEED HIJ NIET ANDERS DAN EEN SOORT BIDPRENTJES^[21] MAKEN VOOR RELIGIEUS GEBRUIK.

NOUVEAU REALISME (ca. 1960)

De principes van *dada* en de *readymades* van Duchamp worden in de zestiger jaren opnieuw ontdekt door de Franse *nieuwe realisten*, die de druk van het heersende abstract conformisme steeds zwaarder ondervonden.

Ze verzamelden en assembleerden afvalproducten van de consumptiemaatschappij, en lieten deze voor zichzelf spreken, in een ander verband, waardoor ze konden schokken, aanklagen, ergeren, ...

Het *object uit het dagelijkse leven* werd onderzocht in alle gedaanten : als een soort machine of als samengeperst, verborgen, opgestapeld, verscheurd, aangevallen, afgedrukt object, ...

De gemeenschappelijke noemer was een *nieuwe waarnemingsbenadering van de werkelijkheid, waarbij deze werkelijkheid in bezit genomen werd*, maar door de verschillende kunstenaars *op de meest uiteenlopende manieren tot uitdrukking werd gebracht* :

• monochromieën	Yves Klein
• waanzinnige machines	Jean Tinguely
• décollages of verscheurde affiches	Raymond Hains
• opeenstapelingen	Arman
• verpakkingen	Christo
• spektakelgebeurtenissen	Niki de Saint Phalle

KENMERKEN :

- reactie op de traditionele kunst en de traditionele technieken
- in het bezit nemen van de werkelijkheid
- objecten geplaatst in een vreemde expressieve context
- zin voor spektakel
- als evenement, happening, waarbij iets gebeurt

Yves Klein (1928-1962)

Yves Klein, showman en provocateur, eigende zich met zijn *monochrome schilderijen* de realiteit van het *immateriële* (niet-tastbare, geestelijke) toe, en ging in dit streven naar het immateriële zelfs zo ver dat hij in 1958 heel Parijs uitnodigde voor de vernissage van de wanden van de galerij die kaal waren gebleven en alleen gesensibiliseerd werden door de aanwezigheid van hemzelf.

De aparte, immateriële blauwe kleur, die hij patenteerde als *International Klein Blue* werd zijn handelsmerk.

The Monotone Symphony Performance, 9 maart 1960,
Yves Klein, Galerie International d'Art Contemporain, Paris

Ant 63 Antropometry,
1961, Yves Klein

RE21, Yves Klein

Untitled Antropometry,
Yves Klein

Jean Tinguely (1925-1991)

Tinguely's creativiteit uitte zich in *mechanische fantasieën* die het huishoudelijk schroot omtoverden tot zuivere poëzie. Zijn *mobiele sculpturen* werden bepaald door drie niet los van elkaar te maken factoren : *beweging, beeld en geluid*.

Eureka, 1963,
Tinguely, Parc
Zürichhorn,
Zürich

Méta-Maxi-Maxi Utopia, 1987,
Jean Tinguely,
Museum Jean Tinguely, Basel

Tools85, 1985,
Jean Tinguely

Raymond Hains (1026-)

Voor Hains was de straat een *readymade musée d'art moderne*. Hij vond zijn inspiratie in de verminkte en *verscheurde affiches* in de Parijse straten.

Décollage, 1989-1990,
Raymond Hains

Panneau
d'affichage,
1960, Hains

Avenue
d'Italie,
1974,
Hains

Arman (1928-)

Arman stelde zuiver inbezitnemende gebaren door allerhande objecten in *opeenhopingen* samen te stellen tot een kunstwerk.

Barbecue,
1969, Arman

Home Sweet
Home, 1960,
Arman, Centre
Pompidou, Paris

Untitled,
1979,
(verbrande
viool in
polyester)

Christo (1935-)

Op 29 oktober 1966 zette een helikopter voor de School of Arts in Minneapolis een reusachtig *pak lucht* van 3500 vierkante voet neer, en tijdens de *Dokumenta* [7] IV in 1968 richtte Christo zijn *193000 Cubic Feet Package* op, een monumentaal pak lucht van 5500 kubieke meter.

In de daaropvolgende jaren kenden zijn verpakkingen geen grenzen : stranden, openbare gebouwen, bruggen, ...

5600
Cubicmeter
Package,
Dokumenta IV,
Christo &
Jeanne-Claude

Valley Curtin,
Rifle,
Colorado,
1970-72,
Christo &
Jeanne-Claude

The Pont Neuf
Wrapped, 1975-85,
Paris, Christo & Jeanne-
Claude

Reichstag, 1995,
Christo & Jeanne-
Claude

The Gates, 2005,
Christo & Jeanne-
Claude

Niki de Saint Phalle (1930-2002)

In 1960 werd de Amerikaanse kunstenares Niki de Saint Phalle in Parijs bekend met haar *karabijnschilderijen*. Later volgden nog *grote spektakels* zoals *Hon*, een 27 meter lange liggende kathedraalvrouw, een constructie van drie verdiepingen met bar, planetarium, bioscoop, liefdestunnel, ...

Bij het grote publiek is zij vooral bekend omwille van haar *nana's*.

Karabijnschilderij,
1964, Niki de
Saint Phalle

Het ontstaan van 'Tir'
(foto), 1961, Niki de Saint
Phalle en Jean Tinguely

Tir, 1961, de
Saint Phalle,
Moderna
Museum,
Stockholm

Hon, 1966, (monumentale
sculptuur) Niki de Saint Phalle,
Moderna Museum,
Stockholm

Nana, 1993,
(metal,
polyester,
beschilderd),
de Saint Phalle

HYPERREALISME (ca. 1966)

In de zestiger jaren komt een nieuw soort realisme tot bloei, eerst in de VS en wat later ook in Europa. In een poging deze kunst een naam te geven bedenkt men termen als *hyperrealisme*, *superrealisme*, *sharp focus*, *fotorealisme*. Deze laatste benaming duidt het meest direct aan waar het hier om gaat : *fotografisch nauwkeurige schilderijen*, op zeer groot formaat. De onderwerpen komen *uit het dagelijks leven*. In Amerika staat vooral de 'american way of life' centraal met autoshowrooms, autokerkhoven, winkelatalages, ...

Typisch voor het hyperrealisme is dat door de onpersoonlijke manier van werken (foto als uitgangspunt, vaak zelfs op doek geprojecteerde dia's), alles wat de kunstenaar weergeeft er *strak en onpersoonlijk* uitziet, waardoor het schilderij een weerspiegeling lijkt van een vacuümverpakte wereld.

KENMERKEN

- figuratief
- zeer nauwkeurige weergave van de werkelijkheid
- vaak grote formaten
- benadrukking van een stukje alledaagse realiteit
- onpersoonlijk karakter
- grote technische bekwaamheid

Ralph Goings (1928-1962)

Blue Chip, 1969,
Ralph Goings

Diner With Red Door,
1979, Ralph Goings

Sweet & Low, 1992,
Ralph Goings

Sabrett, 2002,
Ralph Goings

OPART (ca. 1962)

Deze *geometrisch-abstracte* kunstvorm zocht naar *optische effecten* door het oog van de toeschouwer te misleiden met *illusies van beweging en ruimtewerking* : opart (optical art).

Deze illusies van beweging, trilling en ruimte werden opgewekt door :

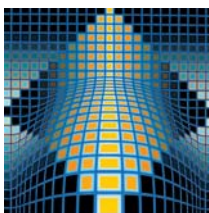
- afwisseling in ritmische vormpatronen
- kleurtoongradaties
- het feit dat de toeschouwer zich voor het kunstwerk beweegt

KENMERKEN :

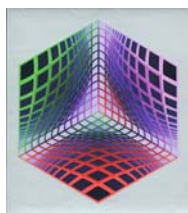
- non-figuratief
- statisch opgebouwd met geometrische patronen
- illusie van beweging en ruimte
- kleurtoongradaties
- geen persoonlijke handschrift van de kunstenaar
- veelal vermenigvuldigd op mechanische wijze

Victor Vasarely (1908-1997)

Vasarely beschouwde een kunstwerk niet als een unicum, en ging van de sociale gedachte uit dat kunst voor iedereen bereikbaar moest zijn. Daarom liet hij dan ook op industriële basis (o.a. door zeefdruk) van het prototype grote series vervaardigen.

Kesega, 1979,
Victor Vasarely

Test Tarka,
Victor Vasarely

Vega-Nor, 1969,
Victor Vasarely

?
Victor Vasarely

Cheyt-M,
Victor Vasarely

'KESEGE', 1979, VICTOR VASARELY

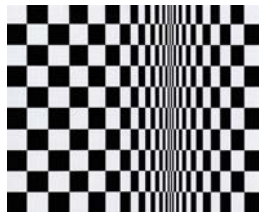
VASARELY ONDERSCHIEDT ZICH VAN ANDERE SCHILDERS UIT DE GEOMETRISCH-ABSTRACTE RICHTING, OMDAT :

▶ HIJ DE <i>GEOMETRISCHE REGELMAAT DOORBREEKT DOOR RUIMTELIJKE ELEMENTEN</i>	▶ TERWIJL ANDEREN VASTHOUDEN AAN HET <i>TWEEDIMENSIONALE</i> KARAKTER VAN HET PLATTE VLAK
▶ HIJ DE <i>VERSTORING INTRODUCEERT</i>	▶ TERWIJL ANDEREN STREVEN NAAR <i>HARMONIE</i>
▶ DE <i>KLEUR</i> GEBRUIKT OM DE VORM EEN <i>RUIMTELIJKE ILLUSIE</i> TE GEVEN	▶ TERWIJL ANDEREN DE KLEUR HANTEREN OMWILLE VAN ZIJN EIGEN <i>EXPRESSIEVE WAARDE</i>

BEHALVE DOOR HET GEBRUIK VAN RITMISCHE VORMPATRONEN EN KLEURTOONGRADATIES WORDT DE *WERKING* VAN DE VOORSTELLING BIJ VASARELY *NOG VERSTERKT DOOR* :

- *ONVERWACHTE CONTRASTEN* TUSSEN HARMONIE EN VERSTORING
- EN DE TOEPASSING VAN *TEGENGESTELDE VORMELEMENTEN* :
  - CIRKEL TEGENOVER VIERKANT
  - WARME TEGENOVER KOUDE KLEUREN

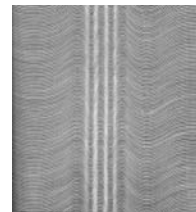
Bridget Riley (1931-)

Movement in Squares,
1961, Riley

Cataract3 (PVA on
canvas), 1967,
Bridget Riley

Current, 1964,
Bridget Riley

ENVIRONMENT (ca. 1960)

De term *environment* of *omgevingssculptuur* slaat op de door een kunstenaar *gecreëerde ruimte met verschillende onderdelen waarin de toeschouwer zich kan bewegen en er als zodanig aan kan deelnemen*.

- zeer uiteenlopende middelen (licht, kleur, beweging, geur, ...)
- soms maatschappijkritisch
- toeschouwer in werk toegelaten
- essentieel : wederzijdse beïnvloeding mens en omgeving

Edward Kienholz (1927-1994)

The Beanery,
1965,
Kienholz, Sted.
Museum
Amsterdam

State Hospital,
1966, Kienholz,
Mod. Mus.
Stockholm

Sollie 17,
1979-80,
Kienholz, Privé
verzameling

War Memorial, Kienholz

'THE BEANERY', 1965, EDWARD KIENHOLZ, STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM

IN EEN SMALLE, VOOR HET PUBLIEK TOEGANKELIJKE RUIMTE (EEN VERKLEIND MODEL VAN EEN BESTAANDE BAR IN L.A.) BEVINDEN ZICH EEN TIENTAL KLANTEN. ZE HEBBEN GEEN HOOFDEN MAAR UURWERKEN OP HUN SCHOUDERS. ER KLINKT GEROEZEMOES. AAN DE MUUR HANGT EEN BORDJE "FLIKKERS NIET WELKOM!" DE JUKEBOX STAAT AAN EN ER HANGT EEN VREEMDE GEUR.

WIE DE *GEMEENSCHAPPELIJKE DOODSKIST* BINNENGAAT WORDT ÉÉN MET HET CLIËNTEEL, WAARVOOR, ALDUS KIENHOLZ, MAAR ÉÉN DING TELT : DE TIJD DODEN, DE TIJD VERGETEN EN DE TIJD NEGEREN.

HAPPENING (ca. 1960)

Happenings zijn manifestaties die in aanzet door de kunstenaar zijn geschapen, en waarin de meest uiteenlopende kunstgenres verwerkt worden tot een veelal *onvoorspelbaar totaaltheater*.

De *happening* doet vaak beroep op de *actieve deelname* van de *toevallige omstander* om deze bewust te maken, te shockeren, te irriteren, wakker te schudden en zelf tot creativiteit te dwingen.

Reeds in de jaren van het *dadaïsme* waren er toneelachtige voordrachten, muziek- en dansvoorstellingen geweest, bedoeld om het verwende publiek wakker te schudden.

- zeer tijdsgebonden, éénmalige opeenvolging of simultaneïteit van handelingen
- verschillende media (schilderen, dans, toneel, muziek, film, ...) : intermedialiteit
- vaak improviserend
- kan op willekeurige plaatsen
- ook anderen dan de kunstenaar kunnen de idee uitvoeren
- toeschouwer participeert vaak
- vaak provocerend en shockerend in de confrontatie
- overdracht van gevoelens en sensaties zonder de traditionele middelen (zoals schilderijen bijvoorbeeld)

Jim Dine (1935-)

Car Crash, 1960, Jim Dine

'CAR CRASH', 1960, JIM DINE

TIJDENS DEZE HAPPENING BESTOND DE BEZETTING UIT MEER PERSONEN, EN DROEG HET PUBLIEK WITTE OVERALLS EN PETJES OM IN DE STEMMING TE KOMEN. IN EEN VOLLEDIG WIT GESPOTEN ENVIRONMENT VAN AUTOBANDEN, SLAGEN, BUIZEN, ROLLEN PAPIER EN AAN HET PLAFOND HANGENDE WITTE EN RODE KRUISEN, FUNGEERDE DINE ALS AUTO, RONDRENNEND IN ZILVEREN PAK, MET TWEE LAMPEN OP ZIJN HOOFD. NA ALLERLEI SCHERMUTSELINGEN, KAT- EN MUISSPELLETJES MET ZAKLANTAARNS, DONDRSLAGEN, GESCHREEUW EN GEKLAAG, HET KLAPPEN VAN EEN BALLON EN HET OORVERDOVENDE GELUID VAN EEN AUTOBOTSING, GING HET LICHT AAN. DAAROP DRAAIDE DINE AAN EEN MANGEL WAARUIT EEN SOORT KEUKENROL TE VOORSCHIJN KWAM MET OP ELK BLAADJE HET WOORD *HELP* DAT STEEDS LUIDER DOOR EEN VAN DE MEDEWERKERS WERD UITGESPROKEN. TOT SLOT BEGON DINE OP EEN SCHOOLBORD AL STOTTEREND ALLERLEI AUTO'S TE TEKENEN MET MENSENGEZICHTEN. HET GESTAMEL WERD DOOR DE ANDEREN OVERGENOMEN EN MONDE UIT IN EEN CLIMAX : HET EINDE VAN DE HAPPENING.

PERFORMANCE (ca. 1970)

De *performance* (letterlijk : uitvoering) verschilt van de *happening* in het feit dat zij *individualistisch* is (publiek is enkel toeschouwer), en veelal een *uitgeschreven partituur* volgt (dus zonder improvisatie).

Een van de belangrijkste aspecten van de *performance* is dat het *eigen lichaam van de kunstenaar* vaak op narcistisch-exhibitioinstische, en soms zelfs regelrecht masochistische wijze *tot beeldend materiaal* wordt uitgeroepen.

- éénmalig
- directe confrontatie
- geen participatie van de toeschouwer
- zeer fysiek (lichaam vaak als sculptuur)
- geregisseerd (dus geen improvisatie)
- soms geregistreerd op foto, video of film

Joseph Beuys (1921-1986)

Hoe men kunst uitlegt aan een dode haas, 1965, Beuys

I love America and America loves me, 1974, Beuys

'HOE MEN EEN DODE HAAS DE KUNST UITLEGT', 1965, JOSEPH BEUYS

BEUYS HECHTTE VEEL BELANG AAN HET DOORGEVEN VAN IDEEËN, EN ÉÉN VAN ZIJN EERSTE 'LESSEN' BUITEN DE ACADEMIE GAF HIJ IN 1965 AAN EEN DODE HAAS : "EEN DOOD DIER HEEFT NOG MEER INTUÏTIEVE KRACHT DAN SOMMIGE MENSEN MET HUN KOPPIGE RATIONALITEIT. MENSEN DIE NIET BESEFFEN DAT HEN DE ZIEL UIT HET LICHAAM WORDT GERUKT DOOR HET RATIONALISME. "

TIJDENS DEZE PERFORMANCE ZAT HIJ MET EEN DODE HAAS IN ZIJN ARMEN OP EEN STOEL WAARVAN EEN POOT IN VILT (VERWIJST NAAR ZIJN ONTSNAPPING IN RUSLAND) WAS VERPAKT, TERWIJL ZIJN HOOFD WAS INGESMEERD MET HONING (VERWIJST NAAR DE IDEEËN VAN DE ANTROPOSOOF RUDOLF STEINER DIE AAN DE MENSHEID DE 'MAATSCHAPPIJ DER BIJEN' TEN VOORBEELD STELDE) EN BEPLAKT MET BLADGOUD.

'I LOVE AMERICA AND AMERICA LOVES ME', 1974, JOSEPH BEUYS

VOOR EEN PERFORMANCE IN NEW YORK LIET JOSEPH BEUYS ZICH VANUIT EUROPA, LIGGEND, PER AMBULANCE NAAR DE GALERIE IN NEW YORK VERVOEREN, WAAR HIJ TIEN DAGEN IN EEN AFGESLOTEN RUIMTE VERBLEEF SAMEN MET EEN WILDE COYOTE. HIJ HAD ENKEL EEN WANDELSTOK EN EEN GROTE VILTEN DEKEN BIJ. NA TIEN DAGEN, TOEN HIJ EN DE COYOTE VREDE HADDEN GESLOTEN, LIET HIJ ZICH WEDEROM LIGGEND TERUGBRENGEN NAAR DUITSLAND.

Herman Nitsch (1938-)

Aktion80,
1984,
Herman
Nitsch

Jezus
onder
bloedend
varken,
1998,
Nitsch

Meisje met
geslacht
varken
onder kruis,
1998, Nitsch

'AKTION 84', 1984, HERMAN NITSCH

GEBLINDDOEKT EN GEKLEED IN EEN MET BLOED BESMEURDE WITTE HEMDJURK HANGT EEN MAN AAN EEN KRUIS, DAT BEVESTIGD IS AAN EEN GEVILD RUND.

TIJDENS DEZE DRIE DAGEN DURENDE PERFORMANCE WERDEN DIEREN GESLACHT EN MENSEN INGESMEERD MET INGEWANDEN. HET UITNEMEN VAN DE INGEWANDEN WAS TOT IN DE PUNTJES GEREGISSEERD. MET DIT BLOEDSTOLLLENDE PROCES WILDE NITSCH INGAAN OP DE AANGEBOREN WREEDHEID VAN DE MENS, EN UITEINDELIJK EEN HOUDING VINDEN TEGENOVER DOOD EN DESTRUCTIE.

DE PERFORMANCES VAN DEZE OOSTENRIJKER WORDEN VEELAL GEZIEN ALS POGINGEN ZICHZELF DOOR OFFERS TE REINIGEN VAN SCHULD, ALS POGINGEN IN HET REINE TE KOMEN MET DE VERSCHRIKKINGEN VAN WO2.

INSTALLATIES (ca. 1970)

Werken met *installaties* is een manier van beeldend werken (andere manieren zijn tekenen, schilderen, beeldhouwen, ...) Het is dus geen stijl zoals bijvoorbeeld het impressionisme of het surrealisme. Installaties zitten meestal in de sfeer van de *conceptuele kunst*, en zijn ook vandaag nog een breed verbreide wijze van presenteren.

Bij installatiekunst kunnen *afzonderlijke 3D-elementen binnen een zekere ruimte samengebracht* als een installatie worden beschouwd. Dergelijke werken zijn bijna *altijd tijdelijk* (behalve voor particuliere verzamelingen), worden meestal gemaakt voor *speciale*

locaties. De omgeving is evenzeer deel van het kunstwerk als de onderdelen waaruit het opgebouwd is.

- ruimtelijk werk
- meerdere tot vele objecten binnen een ruimte
- tijdelijke locaties
- niet verplaatsbaar (of uitzonderlijk)
- meestal geregistreerd op foto, dia, video, film,

Walter De Maria (1938-)

The 2000 Sculpture,
Walter De Maria

The Broken Kilometer, 1979,
Walter De Maria

'THE BROKEN KILOMETER', 1979, WALTER DE MARIA

DE GEBROKEN KILOMETER, 1979, WEST BROADWAY, NEW YORK CITY, IS SAMENGESTELD UIT 500 GEPOLIERDE KOPEREN STAVEN VAN ELK TWEE METER LENGTE EN VIJF CENTIMETER DIAMETER.

Enkele Belgische kunstenaars

Philip Aguirre, Leo Copers, Saar De Buysere

Hoe maak ik een koe tot een
economisch nuttig product?
Saar De Buysere

Exodus,
1998,
Senegal,
Aguirre

Allegorische koppen,
1998, Leo Copers,
Leopoldpark, Oostende,

'HOE MAAK IK EEN KOE TOT EEN ECONOMISCH NUTTIG PRODUCT?', 1997, SAAR DE BUYSERE

DEZE INSTALLATIE VAN SAAR DE BUYSERE WERD IN DE HERFST VAN 1997 OP DE TENTOONSTELLING 'NATUUR +' (EEN INITIATIEF VAN DE KUNSTBANK) IN DE STUDIEZAAL VAN AGNETENDAL GETOOND.

UITLEG VAN SAAR DE BUYSERE :

"OP EEN TAPIJT VAN 80 KG GROEN GEDROOGD GRAS LIGGEN TWEE ABSTRACT OGENDE VOORWERPEN MET EEN ORGANISCHE FORM. WAAROM 80 KG ? OMDAT ÉÉN DOORSNEE KOE DAGELIJKS ZO'N 40 KG VOEDSEL OPEET EN IK MET DE TWEE VOORWERPEN TWEE KOEIENMAGEN WILDE VOORSTELLEN. HET ZIJN KUNSTSTOFFEN AFGIETSELS (LATEXRUBBER, POLYURETHAANSCHUIM EN KURK) DIE QUA VORM VAN ELKAAR VERSCHILLEN. HET ENE GEEFT WEER HOE IK ME AANVANKELIJK EEN KOEIENMAAG VERBEELDDE : EEN COMPACTE MASSA VAN VEL MET BINNENIN DE VIER MAGEN, HET GEHEEL VOORZIEN VAN SLOK- EN ENDELDARM. HET ANDERE AFGIETSSEL STELT EEN

MAAGSYSTEEM VOOR ZOALS KOEIEN NORMAAL HEBBEN EN TOONT GOED ZICHTBAAR VIER AAN ELKAAR VERBONDEN MAGEN. MAAGSAPPEN, DARMFLOORA EN SPIJSVERTERING ? JAZEKER, DIT IS NATUUR. NATUUR IS NIET ALTIJD WAT WIJ MENSEN MOOI OF PRAKTISCH NOEMEN.

MANIPULATIE DOOR DE MENS VAN VOEDING EN SPIJSVERTERINGSproces VAN GEDOMESTICEERDE DIEREN ZOALS KOEIEN, VARKENS EN KIPPEN VORMEN HET THEMA VAN MIJN WERK. EEN DIER IS EEN LEVEND WEZEN EN NIET ZOMAAR EEN *GEBRUIKSVoorwerp* VAN ZUIVER ECONOMISCH NUT. OM DIE REDEN VOER IK EEN proces UIT VAN STILERING EN VEREENVOUDIGING. DE KOE STEL IK VOOR ALS LOUTER MAAG, HET INSTRUMENT BIJ UITSTEK OM EEN KOE ALS KOE TE LATEN FUNCTIONEREN. DE MAAG ALS MACHINE VOOR DE SPIJSVERTERING, DIE HET GRAS OMZET IN MELK EN VLEES. PRODUCTEN, BEDOELD OM UITEINDELIJK IN ONZE MAGEN TE BELANDEN."

'EXODUS', 1998, PHILIP AGUIRRE

DEZE INSTALLATIE VAN PHILIP AGUIRRE WERD IN OKTOBER 1999 OP DE TENTOONSTELLING 'FRAGMENTEN' (EEN INITIATIEF VAN *DE KUNSTBANK*) IN DE STUDIEZAAL VAN AGNETENDAL GEPRESENTEERD DOOR MIDDEL VAN EEN KLEINE LICHTBAK MET DIA

DEZE INSTALLATIE MAAKTE AGUIRRE IN SENEGAL MET IN DE OMGEVING GEVONDEN PLASTIEKEN ZOOLTJES. DE VOETSPOREN VORMDEN EEN PAD IN DE WOESTIJN, EEN *EXODUS* IN EEN DESOLAAT LANDSCHAP MAAR MET IN DE VERTE AAN DE HORIZON PALMBOMEN EN BEGROEIING ALS TEKENS VAN HOOP, EN REFEREERDEN NAAR DE GENOCIDEN DIE TOENTERTIJD IN AFRIKA PLAATSVONDEN.

'ALLEGORISCHE [28] KOPPEN' (RECHTSpraak, WELSPREKENDHEID, RECHTVAARDIGHEID EN GESCHIEDENIS), 1998, LEO COPERS, LEOPOLDPARK, OOSTENDE

DEZE INSTALLATIE VAN LEO COPERS WERD IN DE HERFST VAN 1999 OP DE TENTOONSTELLING 'FRAGMENTEN' (EEN INITIATIEF VAN *DE KUNSTBANK*) IN DE STUDIEZAAL VAN AGNETENDAL GETOOND DOOR MIDDEL VAN EEN FOTO

"HET WATER REIKT HEN TOT AAN DE NEUS, BELET HEN TE SPREKEN, VERZEGELT HEN DE LIPPEN. STAR VOOR ZICH UITKIJKEND, ZONDER ONDERLING CONTACT, MIJMEREN DE GROENE HOOFDEN OVER HUN ROEMRIJKE VERLEDEN. DE BURGERLIJKE IDEALEN WAAR ZIJ OOIIT VOOR STONDEN, ZIJN ONDERTUSSEN GESMOORD IN DE MODDER VAN DE LOOPGRACHTEN, HUN GEFLUISTER OVERSTEMD DOOR HET GEKERM VAN GEWONDEN. NET ALS DE KLASSIEKE BEELDEN VAN GODEN EN FAUNEN [22] IN DE MANIÉRISTISCHE [23] TUINEN, VORMEN ZIJ DE STOMME GETUIGEN VAN VROEGERE DENKBEELDEN. DE OOIIT UTOPISCH GELADEN BLIK VAN DEZE VROUWEN WORDT WEERSPIEGELD IN HET GROENE WATER. HUN KOUDE OOGOPSLAG WORDT GETEKEND DOOR MELANCHOLIE. ZE ZULLEN IMMERS NOOIIT VERDRINKEN, NOCH VERRIJZEN."

ALDUS BESCHREEF JOHAN PAS DEZE INSTALLATIE.

CONCEPTUAL ART (ca. 1970)

Een van de belangrijkste kenmerken van de kunst uit de zeventiger jaren was, naast het afwijzen van stilistische [24] en esthetische wetten, de overtuiging dat het *denkproces dat aan een kunstwerk ten grondslag lag, even belangrijk of zelfs belangrijker was dan de materiële presentatie van het werk.*

De concepten konden op tal van manieren worden doorgegeven : met behulp van bijvoorbeeld tekstmateriaal, plattegronden, diagrammen, schetsen, films, video's, foto's, performances, ...

Een tweede belangrijk kenmerk was het ter discussie stellen van kunst. Zoals bij de happening, waarvan de waarde moest gezocht worden in de vergankelijkheid en de onverkoopbaarheid ervan, zo ook was o.a. de conceptuele kunst, die niet meer verkocht hoefde te worden, een reactie tegen de kunsthandel.

KENMERKEN

- nadruk op het abstracte idee, het ontwerp, het concept
- overbrenging via schetsen, het gesproken of geschreven woord, ...
- uitvoering is onbelangrijk of overbodig
- afbreking van de barrières tussen de verschillende kunstdisciplines
- bevrijding van de kunst uit haar tradities
- ter discussie stellen van het begrip kunst
- het ontkennen van kunst als esthetiek
- gebruik van onconventionele materialen of media
- met ingrediënten van environment, happening, performance, ...

Joseph Kosuth (1945-)

One and Three Chairs, 1965, (stoel, foto, lemma), Kosuth

Volume, Kosuth

Red, 1989, Kosuth

'ONE AND THREE CHAIRS', 1965, (STOEL, FOTO, LEMMA), JOSEPH KOSUTH

DIT WERK VAN DE AMERIKAAN KOSUTH BESTAAT UIT EEN HOUTEN STOEL, EEN FOTO VAN DIEZELFDE STOEL, EN HET UITVERGROTE LEMMA 'STOEL' UIT HET WOORDENBOEK.

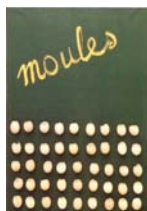
KOSUTH LIJKT HIER FILOSOFISCH VRAGEN TE STELLEN. IS EEN STOEL EEN STOEL ? IS EEN FOTO VAN EEN STOEL OOK EEN STOEL ? IS DE DEFINITIE VAN EEN STOEL NIET *MEER STOEL* DAN DE ECHTE STOEL OF EEN FOTO ERVAN ? ...

De Belgische kunstenaar Marcel Broodthaers (1924-1976)

Vanaf de jaren '60 bekritiseerde dichter, criticus, en filmmaker Marcel Broodthaers het bedrijf dat de kunstwereld is, en de pompeuze commercie. Hij liet een oeuvre achter van gedichten, foto's, installaties, films en objecten.

Zijn besluit om dichter te worden kreeg niet genoeg weerklank en een doorbraak kwam er niet. Op veertigjarige leeftijd drenkte hij zijn vierde bundel 'Pense-Bête' gedeeltelijk in het gips en presenteerde de homp in een galerie in Brussel. Op de tentoonstelling waren ook

andere objecten te vinden, alledaagse dingen zoals mosselen, meubelen en eieren. Het werd een onverwacht succes. Broodthaers creëerde een geheel eigen poëtische stijl, steunend op taal en alledaagse voorwerpen. Zijn eierschalen en mosselschelpen waren toonbeelden van leegte, en kunnen begrepen worden als een aanklacht tegen het holle van de kunst als koopwaar. In 1968 maakte hij van zijn eigen huis het fictieve 'Musée d'Art Moderne' Département des Aigles, Section XIX-ième Siècle'. De 'kunstwerken' in dit museum waren bijvoorbeeld transportkisten of bijschriftenbordjes. Zijn kritiek op 'museumkunst' en zijn reflecties hadden een ruimte gevonden.

L'erreur, 1966, Broodthaers

Triomphe des Moules, 1965, Broodthaers

Musée d'Art Moderne, 1969, Broodthaers

Interieur van zijn museum, 1969

LAND ART (ca. 1970)

Deze kunstvorm, die gebruik maakte van *elementen uit de natuur*, kwam ook halverwege de zeventiger jaren op als reactie op de toenemende vercommercialisering van de kunst en de traditionele context van galerie en museum.

Sommige kunstenaars haalden de *natuur in de galerie*, anderen werkten *in het landschap zelf*, en benadrukten er *sporen van menselijk handelen*.

- natuur als beeldend middel
- vervormingen tot abstracte formaties (kuilen, voren, waterpartijen, stenen, ...)
- toevoegingen van vreemde elementen (staalplaten, gordijnen, ...)
- vaak grootschalig van opzet
- onderhevig aan eroderende krachten van de natuur
- bestendinging door fotografische documentatie

Richard Long (1945-)

A line in the Himalaya, 1975, Long

Long spring circle, 1992, Richard Long

Whitechapel slate circle, Richard Long

Robert Smithson (1938-1973)

Spiral Jetty, 1970, Great Salt Lake, Utah, Robert Smithson

Broken Circle, 1971, (zandgroeve in Emmen), Smithson

EN NOG VELE ANDERE(-N)

De Belgische kunstenaar Panamarenko (1940-)

Raven's Variable Matrix, Panamarenko

Tekening, Panamarenko

Aeromodeller, Panamarenko

De Belgische kunstenaar Jan Fabre (1958-)

Wolken metende man, Jan Fabre

Je suis sang, Jan Fabre

Scarabee, Jan Fabre

Op zoek naar Utopia, Nieuwpoort, Jan Fabre

Verder zijn er nog tientallen stromingen in de kunst die echter binnen het tijdsbestek van één lesuur voor het vak esthetica spijtig genoeg niet in deze cursus aan bod kunnen komen. Hieronder een onvolledig lijstje :

- orfisme
- constructivisme
- hard-edge
- minimal art
- kinetische kunst
- futurisme
- verisme
- neo-plasticisme
- arte povera
- fluxus
- art informel
- postmodernisme
- magisch realisme
- videokunst
- internetkunst
- computerkunst
- ...